

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

Проаналізовано показники діяльності ринку страхових послуг та висвітлено результати оцінки стану цього ринку. Виявлено негативні чинники, що впливають на розвиток ринку страхових послуг.

Ключові слова: ринок страхових послуг, показники розвитку ринку страхових послуг, страхові виплати, страхові премії.

Розвиток економіки країни неможливий без ефективного функціонування ринків. Важливу роль у піднесенні вітчизняного господарства відіграє ринок фінансових послуг та його складова частина - ринок страхових послуг (РСП). Оскільки економіка України перебуває під тиском світової фінансової кризи, необхідно дослідити та дати оцінку сучасного стану РСП.

В економічній літературі є багато публікацій, які розкривають питання, пов'язані з цією тематикою. Аналізом ринку страхових послуг займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема В. Д. Базилевич, О. О. Гаманкова, Л. М. Горбач, Л. М. Гутко [5], О. С. Журавка [7], О. М. Залетов [2], Г. В. Кравчук, Д. А. Навроцький [4], В. М. Фурман та інших. Але дослідження цих авторів не дають вичерпної відповіді щодо оцінки ситуації на РСП та чинників, які зумовили її виникнення.

Метою статті є визначення тенденцій, характерних для РСП та факторів його розвитку. Для її досягнення поставлено такі завдання: проаналізувати основні та похідні показники діяльності РСП; визначити тенденції сучасного РСП; виділити причини, які визначають його розвиток.

За роки незалежності України на з'явилася велика кількість страхових компаній, що сприяло посиленню конкуренції, появі нових каналів продажу, розширенню асортименту страхових послуг, у результаті чого страхування стало доступнішим і здатним забезпечити виконання будь-яких потреб та бажань населення. Особливості динаміки страхових компаній відображено у табл. 1.

Як видно з табл. 1, у період з 2003 по 2008 рр. в Україні діяла тенденція до зростання кількості страхових компаній, але у зв'язку із низкою негативних чинників, зокрема через фінансову кризу, яка охопила весь світ у 2008 р., ця ситуація змінилася (у 2009 р. страховиків стало на 19 менше порівняно із попереднім роком). Варто зазначити, що зменшення кількості страховиків у 2008 р. відбувалося за рахунок страхових компаній з ризикового страхування. Певні надії у вирішенні проблеми і покращенні ситуації на РСП появились у 2010 р., коли дослідження показали, що кількість страхових компаній почала збільшуватися. Крім того, позитивними були тенденції у розвитку страхових компаній зі страхування життя, які збільшилися із 30 до 72 у 2009 р.

Варто також зазначити, що на розвиток РСП впливає те, що довгий період часу іноземні інвестори через

протекціоністську політику держави взагалі не могли вкладати кошти в українські страхові компанії, проте після того, як була укладена угода про партнерство і співробітництво України з Європейським Союзом, РСП став більш відкритим. Про доступність РСП та підвищення його потенціалу свідчить присутність іноземного капіталу. Найбільшими іноземними інвесторами у страховий сектор національної економіки є Австрія, Польща, Англія, США і Росія [7]. На нашу думку, для кращої оцінки ситуації необхідно проаналізувати дані наведені у табл. 2.

Дані табл. 2 показують, що у 2009 р. практично по всіх показниках відбулося зниження, у зв'язку з чим цей рік варто зарахувати до найбільш негативних років для РСП. Період 2006-2008 рр. був позитивним, оскільки за цей час кількість укладених договорів зросла з 554,6 млн. шт. у 2006 р. до 676 млн. шт. у 2008 р., при чому більшість - з фізичними особами. Аналізуючи величину активів страхових компаній, ми дійшли висновку, що з 2005 р. їх розмір щорічно збільшувався та максимальний приріст був у 2007 р. (34,2 %). У 2009 р. також відбулося певне зростання у активах страховиків, але було незначним порівняно з попередніми роками, всього на 0,1%.

Аналізуючи динаміку загальних активів у 2002-2009 рр., ми виявили їх поступове збільшення. Порівнюючи обсяги активів, визначених ст. 31 ЗУ "Про страхування" для представлення коштів страхових резервів, встановлено, що з 2001 р. до 2004 р. відбулося значне їх зростання, проте у 2005 р. відбулося різке падіння, яке змінилося на поступове збільшення. Аналогічною була ситуація із сформованими страховими резервами. Отже, протягом 2001-2009 рр. відбулося постійне зростання тільки загальних активів страховиків, тоді як значення інших показників періодично змінювалися, маючи циклічний характер.

Варто зазначити, що табл. 2 містить інформацію і про темпи приросту даних показників. Найбільший приріст становив 86,8 % у 2008 р. а найменший був у розмірі - 20,8 % у 2009 р. і належав до зміни чистих страхових премій. Динаміку зміни страхових премій, страхових виплат та рівня страхових виплат зобразимо на рис. 1.

Як це видно з рис. 1 валові страхові виплати зростали до 2008 р. Тенденція показника валових страхових премій мала змінний характер, проте в цілому у 2008 р. відбулося збільшення цього показника порівняно з 2001 р. Така динаміка показників на РСП пов'язана з тим, що ринок поступово розвивався, але

Таблиця 1. Динаміка кількості страхових компаній за 2003-2009 рр. [8, 9, 10, 11]

Показник	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Страхові компанії з ризикового страхування	327	342	348	356	381	397	378
Страхові компанії із страхування життя	30	45	50	55	65	72	72
Усього страхових компаній	357	387	398	411	446	469	450

Таблиця 2. Основні показники ринку страхових послуг за 2005 -2009 рр. [9, 10, 11]

Показники	Роки					Темпи приросту, %			
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2006 р./ 2005 р.	2007 р./ 2006 р.	2008 р./ 2007 р.	2009 р./ 2008 р.
Активи по балансу, млн. грн.	20920,1	23994,6	32213,0	41930,5	41970,1	14,7	34,2	30,2	0,1
Сформовані страхові резерви, млн. грн.	5045,8	6014,1	8423,3	10904,1	10141,3	19,1	40,1	29,5	- 7
Валові страхові премії, млн. грн.	12853,5	13830,0	18008,2	24008,6	20442,1	7,6	30,2	33,3	-14,9
Чисті страхові премії, млн. грн.	7482,8	8769,4	8553,3	15981,8	12658	17,2	40,9	86,8	-20,8
Валові страхові виплати, млн. грн.	1894,2	2599,6	4213,0	7050,7	6737,2	37,2	62,1	37,4	- 4,4
Рівень валових виплат, %	14,7	18,8	23,1	29,4	33,0	27,9	24,5	25,6	12,2
Чисті страхові виплати, млн. грн.	1546,7	2326,2	3884	6546,1	6056,4	50,4	67	38,5	- 7,5
Рівень чистих виплат, %	20,7	26,5	30,2	41,0	50	28	18,5	30,6	21,9
Обсяг сплачених статутних фондів, млн. грн.	6641	8391,2	10633,6	13206,4	14876	26,4	26,7	24,2	12,6
Кількість укладених договорів страхування, млн. шт.	-	554,6	599,8	676	575	-	8,1	12,7	-14,9
- в т.ч. укладені фіз.ос.	-	551,3	596	671,9	571,8	-	8,1	12,7	-14,9

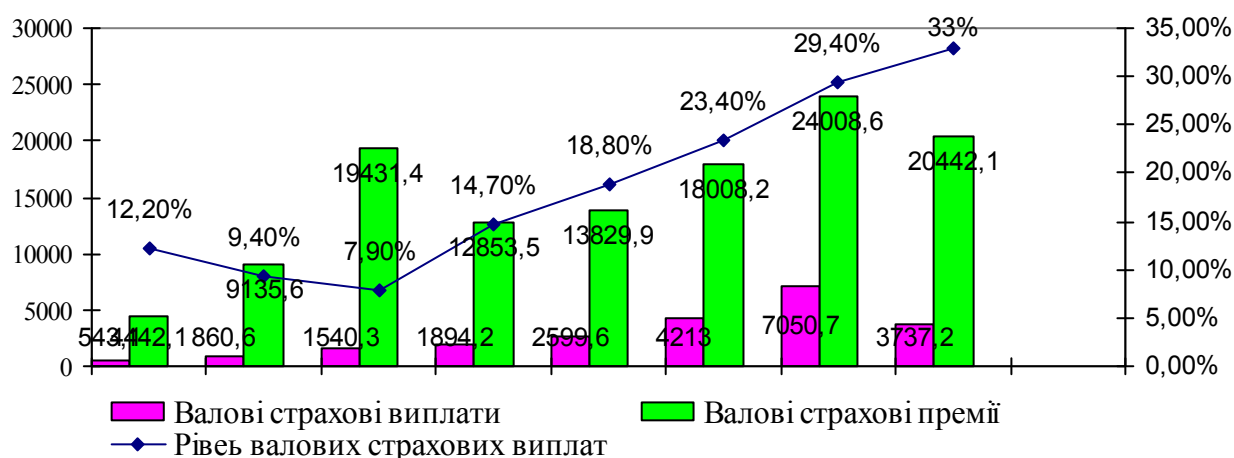

Рис. 1 Динаміка страхових виплат, страхових премій та рівня страхових виплат за 2002 -2009 рр., млн. грн. [8, 9, 10, 11]

ситуація змінилася у результаті фінансової кризи та зниження платоспроможності громадян. Рис. 1 відображає також рівень валових страхових виплат, тобто відношення валових страхових виплат до валових страхових премій. Цей показник характеризує один із основних споживчих параметрів, тобто якість страхових послуг, і знаходився він у 2009 р. на рівні лише 33 %, що є досить низьким значенням. Отже, в Україні протягом 2002- 2009 рр. розмір валових страхових виплат значно відставав від валових страхових премій, а рівень страхових виплат був найнижчим у 2004 р.

Аналіз РПС доцільно проводити на основі порівняння таких показників, як: кількість страхових компаній, розмір їх активів та статутного капіталу, страхові премії та відшкодування. На нашу думку, для повноцінної характеристики розвитку РСП варто обчислювати і такі показники, як: глибина РСП, який визначається, як співвідношення сукупної страхової премії до ВВП і показує частку страхових премій у ВВП; рівень платоспроможності страхувальника; покриття страхової премії та інші.

У табл. 3 відображено загальні показники діяльності РСП протягом 2004-2009 рр. Дані цієї табл. демонструють динамічність показників РСП. Як ми бачимо із табл. 3, найбільшим обсяг валових страхових премій був у 2008 р. і становив 24009 млн. грн., проте у цьому році і був максимальний розмір валових страхових виплат - 7051 млн. грн. Позитивною тенденцією, що повинна була би сприяти збільшенню обсягів страхових премій, було поступове збільшення розмірів середньорічної заробітної плати, проте значний рівень інфляції фактично знищував прагнення українців страхуватися. Зниження обсягів страхування також пов'язане із зменшенням чисельності населення, тобто із зменшенням кількості потенційних клієнтів. Ще одним важливим показником є ВВП, який збільшувався до 2008 р., а у 2009 р. зменшився і становив 929186 млн. грн., що 20678 млн. грн. менше, ніж у попередньому періоді. Отже, загальні показники діяльності РСП протягом 2004-2009 рр. періодично змінювалися, при чому одні зростали, а інші поступово спадали, особливо у 2009 р. На основі даних табл. 3 обчислимо похідні показники діяльності РСП (табл. 4).

Аналіз РСП проводиться на основі як порівняння абсолютних показників так і визначенні співвідношень між ними, тобто похідних показників. Одним із показників розвитку РСП є визначення співвідношення між валовими страховими преміями та ВВП. В Україні цей показник за період 2004- 2009 рр. максимальним був у 2004 р. 5,6 %, а вже починаючи з 2005 р. поступово почав зменшуватися, досягнувши мінімального рівня 2,2 % у 2009 р. Показник є досить низьким, враховуючи те, що "для ефективного страхового ринку цей показник повинен бути на рівні 7 %. У Великобританії це співвідношення становить 15 %, у США - 10%, у Польщі - 4%" [7, с. 112].

Ще одним важливим показником, який характеризує розвиненість РСП, є співвідношення активів та кількості страхових компаній. Як видно з табл. 4 цей показник з кожним роком зростає, що свідчить про значний потенціал страховиків виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками.

Важливим показником є співвідношення потенційних страхувальників і страховиків. Цей показник є досить високим, що правда має тенденцію до зниження із 121447 у 2004 р. до 102222 осіб у 2009 р. Аналіз РСП необхідно проводити і на основі

вираховування розміру страхових премій, який припадає на душу населення, що в Україні у 2008 р. становить 25 євро і є досить низьким показником, враховуючи те, що у Словенії він становить 993 євро, у Чехії - 538 євро та 443 євро у Польщі [2, с. 5].

Окрім цих показників, на нашу думку, варто визначити рівень платоспроможності страхувальника, від якого залежить спроможність українців страхуватися. Він встановлюється як співвідношення середньої премії (співвідношення загальної суми страхової премії до кількості договорів страхування, укладених фізичними особами) до середньої заробітної плати. Показник постійно змінювався, так у 2006 р. він становив 0,043%, у 2007 р. - 0,053%, у 2008 р. - 0,052%, у 2009 р. - 0,045%. Як видно з розрахунків, платоспроможність страхувальника протягом 2006-2009 рр. знаходилася на досить низькому рівні, що характеризує низьку спроможність населення України до страхування.

Рівень покриття страхової премії є оберненим показником до рівня платоспроможності страхувальника і показує, наскільки заробітна плата більша від страхової премії. Цей показник визначається так : (середня річна заробітна плата / (валові страхові премії сплачені фіз. ос. / кількість укладених договорів страхування фіз. ос.)). Цей показник за період 2006 - 2009 рр. найвищим був у 2006 р. і становив 2342 рази, у 2007 р. знизився і був на рівні 1871 раз, у 2008 р. - 1918 раз, у 2009 р. - 2202 раз. Таким чином, результати наших досліджень показали, що розмір страхової премії значно менший, ніж заробітна плата українців.

Для дослідження РСП доцільно визначити і рівень ліквідності, який обчислено шляхом поділу валових страхових премій на валові страхові виплати. За його допомогою ми обчислюємо рівень можливості виконання страховими компаніями своїх зобов'язань перед страхувальниками. Цей показник має певну похибку, оскільки страховики можуть збільшувати обсяг коштів, якими вони володіють шляхом інвестування страхових премій і отримання додаткових доходів, що таким чином збільшить їх рівень ліквідності. Розмір показника зменшувався кожного року, в результаті у 2009 р. було досягнуто мінімального значення за цей період - 303,4 %, що свідчить про зниження здатності страховиків виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками.

Отже, при оцінці стану РСП варто використовувати різні показники для визначення наявних тенденцій. Окрім цього, для вирішення проблем на РСП необхідно проаналізувати чинники, які негативно впливають на нього. Навроцький Д. А. вважає, що процесу формування ринку страхових послуг в Україні заважають такі негативні аспекти, як: постійне збільшення кількості страховиків, неадекватне темпам зростання попиту на страхові послуги; значне збільшення кількості кептивних страхових компаній; стабільне перевищення темпів зростання платежів, переданих в перестрахування, над обсягами страхових премій, одержаних українськими страховиками; безперервне зниження рівня виплат; відносно слабкий сектор з надання послуг зі страхування життя [4].

Гутко Л. М. стверджує, що "до негативних чинників, які стримують розвиток ринку страхових послуг варто віднести: недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг; низький рівень співвідношення страхових платежів з відрахування платежів, переданих на перестрахування українськими страховиками, і

Таблиця 3. Загальні показники діяльності ринку страхових послуг у 2004 - 2009 рр. [9, 10, 11, 12]

Показники	Роки					
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Валові страхові премії, млн. грн.	19431	12854	13830	18008	24009	20442,1
- в т. ч. сплачені фіз. ос.	1046,2	1616,2	2945,8	5170,4	7603,4	5949
Валові страхові виплати, млн. грн.	1540	1894	2600	4213	7051	6737,2
ВВП, млн. грн.	345113	441452	544153	720731	949864	929186
Кількість компаній, од.	387	398	411	446	469	450
Чисельність населення, млн. чол.	47	47	46	46	46	46
Активи, млн. грн.	20013	20920	23995	32213	41931	41970,1
Середня річна заробітна плата, грн.	7086,33	9673,67	12514,5	16233	21707	22911

Таблиця 4. Похідні показники діяльності ринку страхових послуг у 2004 - 2009 рр.

Показники (співвідношення)	Роки					
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Валові страхові премії / ВВП	0,056	0,029	0,025	0,025	0,025	0,022
(Валові страхові премії – Валові страхові виплати) / ВВП	0,052	0,025	0,021	0,019	0,018	0,015
Активи / Кількості компаній	51713178	52562814	58381995	72226457	89405117	93266889
Чисельність населення / Кількість компаній	121447	118090	111922	103139	98081	102222
Валові страхові премії / Валові страхові виплати	12,617	6,787	5,32	4,274	3,405	3,034

валового внутрішнього продукту, незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб; нерозвиненість довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правового регулювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування; недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування; велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку; використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоку коштів за кордон; недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхового ринку; низький рівень страхової культури населення" [5, с. 23].

Варто зазначити, що, досліджуючи негативні фактори для страхової галузі на 2009 р., Ernst & Young виокремили 10 негативних факторів, при чому "основною загрозою визначено фінансову кризу, яка сильно зачепила страхову галузь, і навіть при стабілізації економіки її наслідки будуть відчуватися ще довго, до кризові темпи зростання страхового ринку зможуть відновитися тільки через десять років. Що ж стосується другого і третього за впливовістю факторів, то ними відповідно визначено недосконалість процесів моделювання страхових ризиків та регулятивне втручання (наприклад необхідність підготовки компанії до впровадження Solvency II)" [6].

Ми вважаємо, що до основних чинників, які негативно впливають на розвиток ринку страхових послуг, доцільно зарахувати: недосконалість законодавства у сфері регулювання РСП; недовіра населення до страхових компаній; непрозорість РСП, тобто недостатній обсяг інформації про страховиків, особливо звітність про їх роботу, та фінансовий стан; низький рівень кваліфікації кадрів; низький рівень покриття ризиків; відсутність сформованого механізму

захисту прав страхувальників; створення страхових компаній лише на певний період для відмивання грошей, що підриває довіру до них населення; оптимізація структурного співвідношення добровільного та обов'язкового страхування. До позитивних чинників розвитку РСП належать: конкуренція, яка сприяє пошуку альтернативних джерел отримання прибутку, підвищення якості страхових послуг та розширення їх асортименту.

Отже, проаналізувавши РСП в Україні, ми визначили основні тенденції на РСП та чинники, які впливають на його розвиток, та виявили, що найбільш негативні тенденції на цьому ринку є результатом фінансової кризи 2007-2009 рр., наслідки якої стали відчутними з 2009 р. На нашу думку, значний внесок у покращення ситуації на РСП має ефективне державне регулювання. Дослідивши РСП, ми встановили, що необхідно ще провести низку заходів, щоб не тільки відновити попередній рівень, але й вийти на новий, із значно вищими показниками. Ми вважаємо, що вітчизняний РСП має ще багато нереалізованих можливостей, які потрібно вивчати.

Перспективними напрямками дослідження РСП є: запровадження нових видів страхових послуг, розробка показників для оцінки стану РСП та удосконалення нагляду за даним ринком.

Список літератури

1. Страховий ринок України: стан та перспективи розвитку: монографія / С. О. Булгакова ...[та ін.]; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2007. – 459 с.
2. Залетов О. М. Страховий ритейл в Україні в умовах економічної кризи вирішення / О. М. Залетов // Страхова справа. – 2009. – № 4. – С. 4 – 11.
3. Фурман В. М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук / В. М. Фурман. – К.: Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАНУ", 2006. – 36 с.

-
4. Навроцький Д. А. Формування страхового ринку України: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Д. А. Навроцький. – К.: Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАНУ", 2005. – 16 с.
 5. Гутко Л. М. Страховий ринок України: стан, проблеми розвитку та шляхи їх вирішення / Л. М. Гутко // *Фінанси*. – 2006. – № 7. – С.19 – 24.
 6. Financial Crisis Poses Greatest Threat to Insurance Industry, Study Says // *Insurance Journal*, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insurancejournal.com/news/national/2009/06/23/101637.htm>.
 7. Журавка О. С. Сучасні тенденції розвитку страхового ринку України / О. С. Журавка // *Вісник Української академії банківської справи*. – 2010. – № 1. – С.110 – 114.
 8. Інформація про стан та розвиток страхового ринку України за 2003 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/files/Fin_markets_2003.pdf.
 9. Інформація про стан та розвиток страхового ринку України за 12 місяців 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/files/12m2005.pdf>.
 10. Інформація про стан та розвиток страхового ринку України за 2007 та 1 квартал 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/straxuvanja2007_1kv2008_last.pdf.
 11. Підсумки діяльності страхових компаній у 2009 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_2009.pdf.
 12. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

РЕЗЮМЕ

Опанасович Оксана

Анализ развития отечественного рынка страховых услуг

Проанализировано показатели деятельности рынка страховых услуг и отражены результаты оценки состояния рынка страховых услуг. Обнаружены негативные факторы, которые влияют на развитие рынка страховых услуг.

RESUME

Opanasovych Oksana

Analysis of domestic insurance services market

Indices of activity of insurance services market are analyzed and the results of estimation situation on the insurance services market are reflected. The negative factors which influence on development of insurance services market are found out

Стаття надійшла до редакції 18.03.2011 р.